

О.В. Галушко

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Київського міжнародного університету

Т.О. Олійник

студентка I курсу магістратури

Інституту міжнародних відносин

Київського міжнародного університету

ФЕМІСТИЧНА ГРА:

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

У статті досліджується фемінізм як суспільно-політичний рух, метою якого є усунення дискримінації жінок; вивчаються основні напрями фемінізму – ліберально-реформістський, соціалістичний, радикальний, соціокультурний, марксистський. У дослідженні використаний політико-історичний підхід, з'ясовується поєднання гендерних ролей у суспільній діяльності.

Ключові слова: фемінізм; гендерологія; українське суспільство; ліберально-реформістський, соціалістичний, радикальний, соціокультурний, марксистський фемінізм.

*Коли жінка стала рівною чоловікові,
вона набула переваги над ним.*

Софокл

Актуальність дослідження феміністського руху зумовлена гострою необхідністю переосмислити поліваріантність картин глобалізованого світу та місце в ньому жінки. Розвиток гендерології в західному суспільстві був пов'язаний із сексуальною революцією в 60-х рр. ХХ ст. і на початку ХХІ ст. набув досконалого вигляду. Пострадянське суспільство, зокрема – українське, тільки долучається до конструктивного поєднання гендерних ролей у

суспільній діяльності, пропорційна представленість у ній лідерів жіночої і чоловічої статей у майбутньому суттєво збагатить суспільство, стимулюватиме його творчу енергію, оптимізуватиме процес прийняття рішень в інтересах різних соціальних груп.

Сучасний аналіз фемінізму як філософської концепції соціокультурного розвитку спирається на значну дослідницьку базу та докладно висвітлені в дослідженнях А. Сен-Симона, Є. Балаєвої, Т. Рубанцова, Р. Оуена, Ш. Фур'є [1 – 7].

Мета дослідження обумовлена необхідністю теоретичного аналізу феномену фемінізму в сучасній соціально-політичній науці. Фемінізм – це типово європейське явище; філософська концепція соціокультурного розвитку; ідеологія рівноправ'я жінок; суспільно-політичний рух, метою якого є усунення дискримінації жінок; надання жінкам разом із чоловіками всієї повноти прав у всіх галузях людського буття. «Асоціація 9», що виникла у 1966 році у Фінляндії, завданням якої було досягнення гендерної рівності, декларувала: «Зміна становища жінки призводить до зміни становища чоловіка».

Проте, незважаючи на кардинальні зміни в європейському суспільстві, для якого характерні чоловічі цінності: влада, принцип насилля та пригнічення. Сила та влада постійно затверджуються через агресію й експансію, які в культурі вважаються чоловічими. При цьому жінка в чоловічому суспільстві зобов'язана бути слабкою, тому що інакше неможливий архетип сильного чоловіка. Не пригнічуючи, не можна стати вільними. Тому, у західній моралі атрибутами чоловіка є такі цінності, як рівність, індивідуалізм, незалежність, жінки – самопожертва, м'якість, емоційність, турботливість.

Частина дослідників вважають, що першим дослідником фемінізму був Платон. Саме він уперше в історії філософії досліджував проблему соціальної ролі жінки в державі. Інша група дослідників вважає, що зародження феміністичних ідей належить до епохи Відродження з її культом людини. Саме тут були написані перші трактати Христини де Лузан і Корнеліуса Агріпи, у яких говорилось про пригнічення особистості жінки в суспільстві.

Якщо не заглиблюватись у добу матриархату, то вік фемінізму оцінюється у понад двісті років. Однак перші його кроки були відомі ще з античності, їх зробила феміністка-поетеса Сафо. Найпоширеніша точка зору зв'язує витoki фемінізму з культом людини в епоху Відродження. У пов'язку з цим зазвичай називаються імена перших італійських жінок-письменниць Ізотти Ногаролли, Лаури Черети і, насамперед, венеціанки за народженням, яка творила у Франції, Крістіни Пізанської (1364–1430 рр.), автора «Книги про Град Жіночий» [3].

Поштовх інтересу до становища жінки у світі стала Велика французька революція. Природно, що про нерівноправне становище «слабкої статі» замислювались і раніше. Вже в XVII столітті з'являються думки про те, що жінка народжується з тією ж здатністю бути вільною, повноцінною особою, що й чоловік. Велика французька революція проголосила лозунг свободи, рівності та братерства всіх людей незалежно від їхнього походження, що активувало потяг жінки до рівноправ'я. Олімпія де Руж вимагала надати жінкам громадянські та виборчі права та можливості обіймати пости. Відомі її слова: «Якщо жінка достойна підняти на ешафот, то вона достойна ввійти до парламенту» [4].

Упродовж усього XVIII ст. жінки європейських країн брали активну участь у житті суспільства. Велика кількість жінок мала економічну незалежність, право вільно відвідувати публічні місця, організовувати власні салони, що давало змогу втручатись у політику. У спільних вимогах свободи жінки просили визнання власних прав на цивільне життя: на освіту, на працю, на пошану в сім'ї й суспільстві. У Франції на початку Великої французької революції 1789 року почав виходити перший журнал, присвячений боротьбі жінок за рівність, виникли жіночі революційні клуби, члени яких брали участь у політичній боротьбі. Якщо початок емансипації жінок зараховує до Великої французької революції, то поява терміна «*emancipation de la femme*» – до епохи липневої революції 1830 р.

У повній мірі зародження феміністичних ідей у західному суспільстві було пов'язане передусім з ліберально-філософською традицією (Д. Локк, Ж.Ж.

Руссо, Д.С. Миль), у межах якої розвивались основи теорії прав людини. Фемінізм зростав на ґрунті соціальних утопій А. Сен-Симона, Ш. Фур'є, Р. Оуена. Саме Роберту Оуену належить авторство терміна «фемінізм». Поняття фемінізм у науковий обіг впровадив французький соціаліст-утопіст Шарль Фур'є наприкінці XVIII ст. Він вважав, що «соціальний стан жінок є мірилом суспільного прогресу» та іменував феміністами прихильників жіночого рівноправ'я [5, с. 35].

Паралельно в Англії Мері Уолстоункрафт публікує книгу «Про підкорення жінок», у Німеччині виходить робота Теодора фон Гіппеля «Про поліпшення громадянського становища жінок». Первинний жіночий рух виник у період війни за Незалежність у США, коли свій голос на захист жіночих прав першою підняла Абігейл Сміт Адамс. В історію увійшла її знаменита фраза «Ми не почнемо підкорятися законам, у прийнятті яких ми не брали участь, і владі, яка не представляє наших інтересів». Однією з перших робіт, яка розвивала феміністські ідеї, була її книга "Захист прав жінок", уперше опублікована в 1792 році.

Одним з найважливіших подій в історії зародження жіночих рухів у Європі стало подання в 1866 р. в англійський парламент петиції, підписаної 1500 жінками. У ній містилася вимога про надання жінкам виборчих прав у повному обсязі. Петиція була залишена без уваги. У відповідь організатори акції рік потому утворили Національне товариство за жіночі виборчі права. Члени цього суспільства стали відомі як суфражистки, з тих пір це слово слугує нагадуванням про ту петицію, з якою в XIX столітті зверталися до парламенту, щоб поширити виборчі права на жінок.

Від середини XIX ст. і в Старому, і в Новому Світі освічені жінки привілейованого класу почали активніше включатись у суспільне життя, вимагаючи політичного рівноправ'я. Основні центри боротьби за нього утворились у другій половині XIX ст. у Великій Британії і США, тому англійський термін «суфражизм» (англ. suffrage), що означає виборче право взагалі, увійшов до історії як визначення політичного напрямку у фемінізмі.

Засновником гендерного фемінізму вважається Фрідріх Енгельс, який у роботі «Походження сім'ї, приватної власності та держави» визначив пригнічення жінки як найбільш давню та жорстоку форму пригнічення, якої не було в історії людства. Своєрідною течією у фемінізмі початку ХХ ст. були анархо-феміністські організації. Теоретиком анархо-фемінізму вважається американка Ема Голдман («Червона Ема»), яка вважала, що жінку визволяє не право голосу або право вибору роботи, а особиста самостійність, психологічна незалежність і свобода від норм «загальноприйнятої моральності».

До 60-х рр. ХХ ст. в західному суспільстві сформувалися такі напрями фемінізму: *ліберально-реформістський, соціалістичний, радикальний, соціокультурний, марксистський тощо.*

Представники *ліберально-демократичного* фемінізму бачили проблему нерівності жінок у відсутності або недостатності в суспільстві громадянських і юридичних прав. Засобом розв'язання цієї проблеми повинні були стати соціально-економічні та юридичні реформи. Серед представників цього напрямку можна назвати Бетті Фрідан і її прибічників з Національної організації жінок (Глорія Стайнем, Бела Абзуг, Ширлі Чізолм). Ліберальний (або поміркований) фемінізм має найтривалішу історичну традицію [7].

Першим повним викладом засад ліберального фемінізму слід вважати книгу Мері Уолстонкрафт «Обґрунтування прав жінок» (1789). Книга була спрямована головню на пошук шляхів поліпшення становища жінок у межах існуючих суспільно-економічних структур. Глорія Стайнем визнана найвпливовішою жінкою Америки журналом «Harper's Bazaar» у вересні 1983 року. Цю нагороду вона отримала за свою роботу «Рожевий комірець для гетто». Відомі її слова: «У жінки завжди є вибір: фемінізм або мазохізм».

Ліберальний фемінізм ґрунтується на таких переконаннях: 1) усі люди володіють певними невід'ємними властивостями – здатністю до розумної, духовної діяльності та самореалізації; 2) здійснення цих здібностей може охоронятися завдяки законодавчому визнанню загальних прав; 3) приписувана статевій належності нерівність між чоловіками і жінками насправді – соціальна

конструкція, не вкорінена в «природі»; 4) соціальні зміни, спрямовані на встановлення рівності, можуть здійснитися завдяки організованому заклику до інтелектуальної частини громадськості та з використанням можливостей держави.

Ліберальний феміністський дискурс увів поняття «гендер» як засіб розуміння всіх соціально сконструйованих особливостей, поділивши їх на чоловіків і жінок. Свою роль у розвитку феміністського дискурсу зіграв і глобальний фемінізм, що бореться з расизмом у Північній Америці і всюди відстоює «людські права жінок». Фундаментальними заявами, що відображають даний дискурс, стали такі документи, як Заява про наміри національної організації за права жінок і Пекінська декларація.

У *соціалістичному фемінізмі* (Зілла Ейзенстайн, Лінда Гордон, Джуліет Мітчелл, Енн Оуклі) синтезовані марксистські та феміністичні погляди. Соціалістичний (або марксистський) фемінізм засновується на суспільно-усталених відмінностях між чоловіками та жінками і вбачає головну причину дискримінації жінок у поділі праці за статевою належністю (зокрема, закріплення за жінками непрестижних, низькооплачуваних або й зовсім неоплачуваних сфер самореалізації). Натомість пропонується концепція культурного розподілу праці.

Головна теза *радикального фемінізму* (Кейт Міллет, Мері Дойлі, Христина Дельфі, Емма Голдман, Шуламїт Файрстоун): дискримінація жінки за ознакою статі (сексизм) є наслідком універсальної дії патріархату як системи домінування чоловіків над жінками. Головним завданням жіночого руху радикальні феміністки вважають докорінну зміну системи суспільних відносин на користь жінок. Збереження теперішньої системи є винятковим інтересом чоловіків, тому в крайніх своїх проявах представниці радикального фемінізму проголошують своєю метою побудову феміноцентричного суспільства і ліквідацію чоловіків як класу.

У дослідженні «Сексуальна політика» Кейт Міллет доводить, що стосунки між статями є сексуально-політичними. Сексуальна політика співвідноситься з

патріархатом, влада чоловіків над жінками - це політична система влади. Влада чоловіків проявляється в тому, що на всіх рівнях найважливіші і значні пости обіймають чоловіки. Домінування чоловіків виявляється також у сексуальності й бажанні принизити об'єкт жадання. Отже, відбувається поєднання агресивності і насолоди.

Серед представників *соціокультурного (або культурологічного)* фемінізму можна назвати Симону де Бовуар, яка в роботі «Друга стать», вперше поставила проблему пригнічення фемінного в культурі. Вона показала, що суспільство конструює чоловіче як позитивну культурну норму, а жіноче – як негативну, відхилення від норми. Культурологічний фемінізм з'явився в ХІХ столітті та зосереджений не на політичних перетвореннях, а на ширшій культурній трансформації у зв'язку з виходом жінки на політичну арену. Надаючи великого значення освіті та незалежності і не апелюючи до схожості чоловіків і жінок як істот раціональних, культурний фемінізм робить акцент на ірраціональному та інтуїтивному боці життя [1].

Джозефіна Донован («Теорія фемінізму») стверджує, що відродження ідеї матріархату стало реакцією на посилення закріпачення жінок Заходу в ХІХ столітті і своєрідною відповіддю на соціальний дарвінізм як домінуючу парадигму того часу. Пояснюючи еволюцію соціальних взаємин через виживання в людському суспільстві найпристосованіших, соціальний дарвінізм перетворювався на зброю проти ідеї матріархату.

Головною серед феміністок культурологічного напрямку можна вважати Маргарет Фуллер. У роботі "Жінка в ХІХ столітті" вона використовувала концепцію органічного розвитку для того, щоб спонукати жінок до розвитку самостійності. Вона часто користувалася метафорою, де людина порівнювалася із сім'єю. У людині, як і в сім'ї, закладена програма, дотримуючись якої можна реалізувати власний потенціал. М. Фуллер закликала жінок "...спільно самоусунутися від мирських турбот для того, щоб відкрити власну справжню природу".

М. Фуллер вважала, що фемінна енергія могла б радикально перетворити суспільство, а фемінізація суспільства – привести до гармонійної системи управління, покінчити з насильством у всіх сферах, подолати руйнівні звички. Суспільство могло б навіть припинити вбивства тварин заради їжі. Таким чином, феміністки культурологічного спрямування доводять своєрідність жінки та наголошують на невідворотності позитивних змін у суспільстві, якщо б жінкам дозволили впливати на соціальну сферу.

Марксистський фемінізм. Марксистки цікавилися станом жінок у капіталістичній економіці. Дискусія точилася довкола питань про те, виробляє жінка додаткову вартість чи споживчу вартість. Зв'язок марксизму з фемінізмом не очевидний, тим більше, що феміністки ставлять під сумнів обґрунтованість "маскулінних" концепцій і перспектив соціального розвитку. Проте марксизм має багато спільного з феміністськими теоріями, більше того, марксизм з його положенням про пригноблення жінок у буржуазній сім'ї та необхідністю їх звільнення є теоретичним джерелом не тільки соціалістичного фемінізму, але й усіх його форм у цілому. Фемінізм нині намагається вийти на новий рівень розвитку своїх ідей, прямо використовуючи марксистські тези про підвищення свідомості жінок як пригнобленого класу, який має боротися проти патріархального гноблення.

Небажання феміністок використовувати "чоловічу" соціальну теорію призвело до того, що марксизм подавався як соціальний або матеріалістичний фемінізм. Один з базових принципів марксизму, розроблений у "Критиці політичної економії" (1859), стверджує: "Спосіб матеріального виробництва визначає соціальні, політичні та інтелектуальні процеси в цілому. Не свідомість людини визначає його буття, а навпаки, соціальне буття визначає його свідомість".

Критики тендерного фемінізму звинувачувались у тому, що вони "є жінками, які ненавидять жінок". Соціальні феміністки, так само, як і марксистки, використовують замкнуту систему. Якщо людина критикує соціальний фемінізм, це просто свідчить про те, що він отруєний ідеологією

фалоцентризму. Матері-одиначки, розлучені або кинуті чоловіками, вимушені самотійно піклуватися про своїх дітей, а також жінки є легкою здобиччю античоловічої пропаганди.

Важливою тезою соціального фемінізму є концепція відчуження. Маркс вважав, що коріння сучасного досвіду відчуження містяться в умовах капіталістичного виробництва. Робочі відчують незадоволеність своєю працею, тому що позбавлені можливості участі в цілісному процесі. Їхня праця належить не їм, а капіталістичному власнику. Таким чином, працівник (жінка) стає простим товаром. У праці К. Маркса "Німецька ідеологія" розподіл праці в сім'ї безпосередньо пов'язується з походженням права власності однієї людини над іншою людиною. Отже, Маркс виводив першу форму власності з поневолення жінок і дітей чоловіками.

К. Маркс не розробляв докладно питання про природу сім'ї, тому що ця природа, на його думку, повністю залежала від економічної структури. Фрідріх Енгельс скористався марксистським підходом до вивчення сім'ї в своїй роботі "Походження сім'ї, приватної власності і держави" (1884). Ранні праці в цій галузі виходили з того, що пара "чоловік і жінка" була першим видом сім'ї. Однак під впливом роботи Льюїса Моргана "Стародавнє суспільство" (1877) ця точка зору змінилася. Пізніше в примітці до третього видання "Капіталу" Енгельс пише: "Ретельне дослідження умов життя примітивної людини дає автору підставу допускати, що не сім'я еволюціонувала в плем'я, а, навпаки, плем'я було примітивною і спонтанною формою людських об'єднань на основі кровного споріднення, і що через втрату племінних зв'язків пізніше почали утворюватися різні форми сім'ї".

Ф. Енгельс розвинув марксистський погляд на сім'ю, використовуючи наукові досягнення Льюїса Моргана, який першим відкрив, що найпершою соціальною одиницею була група, а не пара "чоловік-жінка". Він вважав, що така група була екзогамною і матріархальною, де спорідненість і потомство визначалися по материнській лінії. Енгельс пов'язував стадії в розвитку сім'ї із змінами способу виробництва в суспільстві і говорив про три форми шлюбу, що

відповідають трьом ступеням у розвитку людського суспільства. Періоду дикості відповідав груповий шлюб, періоду варварства—парний шлюб, а цивілізованому суспільству відповідає моногамія із супутніми проституцією і адюльтером. "Розвиток від нижчих стадій до вищих відзначено однією особливістю, а саме тією, що жінка, але зовсім не чоловік, усе більше позбавляється сексуальної свободи групового шлюбу", а також економічної незалежності [6].

Груповий шлюб був пов'язаний з матріархальною спорідненістю. Встановлення матріархального типу соціальної організації як вихідної передумови людського суспільства було важливим пунктом у розвитку марксистської думки. Це дозволило стверджувати, що несправедливість жінки жінки та її експлуатація були не завжди, а з'явилися разом з приватною власністю і класовим конфліктом.

На противагу культурним феміністкам Ф. Енгельс позначав різні щаблі у зміні сім'ї залежно від стадій економічного розвитку, а сама поява сім'ї була пов'язана з приватною власністю і товарним обміном. На стадії варварства відзначається перехід від збирання до осілого землеробства, саме на цьому щаблі чоловік набуває економічної і політичної влади, тому що з'являються надлишковий продукт і приватна власність, котрі ведуть до руйнування колективізму. Лише чоловік виграв від цього переходу, адже "весь додатковий продукт потрапляв до нього". На цьому ступені розвитку чоловік брав "власну" сім'ю і селився на "власній" землі. Це можна вважати поразкою матріархату, встановленням патріархату та "історичною поразкою жінки". Цивілізація розвивалася разом з експлуаторськими класовими відносинами, що вилилось у гноблення жінок, яке збереглося до тепер.

К. Маркс і Ф. Енгельс, В. Ленін погоджувалися з тим, що жінок слід сильніше залучати до активного економічного й політичного життя. Марксистки першої хвилі, на зразок Августа Бебеля, вважали, що "з'ясування жіночого питання ідентичне із з'ясуванням соціального питання".

Стверджувалося, що соціалізм звільняє жінку не тільки в суспільному виробництві, але й у шлюбних відносинах. Передбачалося, що економічна емансипація приведе також до звільнення в сексуальному житті. К. Маркс і Ф. Енгельс мали на увазі, що "звільнення індивідуальної економіки невіддільне від розвитку сім'ї". У "Комуністичному маніфесті" вони виступали за знищення сім'ї, підкреслюючи, що "буржуазна сім'я як така припинить своє існування". У своїй роботі "Вчення Карла Маркса" Ленін писав: "Нова форма сім'ї, новий статус жінок і нові умови виховання підростаючого покоління готують знищення патріархальної сім'ї". Разом з цим, передбачалося закінчення домінування однієї статі над іншою.

Розвиток альтюссера – це докорінний злам у марксистській феміністичній науці. У традиційних марксистських дослідженнях експлуатація жінок часто зводилася до нематеріальної надбудови. Вони знаходили причини виникнення експлуатації жінок у сім'ї, аналізували сімейні та сексуальні стосунки як частину ідеології. Багато хто став вдаватися до допоміжних теорій, наприклад, до психоаналізу, і сфокусували увагу на зв'язку соціалізації статі з навколишнім класовим суспільством.

Література

1. Бовуар С. Второй пол / С. Бовуар [общ. ред. С.Г. Айвазовой, коммент. М.В. Аристовой]. — М. : Прогресс ; СПб. : Алетейя, 1997. — 832 с.
2. Гендер и глобализация: теория и практика международного женского движения / [под общей редакцией Е.Баллаевой]. — М. : МЦГИ–ИСЭПН РАН, 2003. — 292 с.
3. Пизанская К. «Книга о граде женском» / К. Пизанская ; [пер. Ю.П. Малинина] // (Пятнадцать радостей брака и другие сочинения французских авторов XIV—XV веков) / [под ред. Ю.Л. Бессмертного]. — М., 1991. — С. 218–256.
4. Гуж О. Декларация прав женщины и гражданки [Електронний ресурс] / О. Гуж. — Режим доступу до статті :

http://read.newlibrary.ru/read/olimpija_de_guzh/page0/deklaracija_prav_zhenshiny_i_grazhdanki.html.

5. Рубанцова Т. Философия феминизма и культура [Электронный ресурс] / Т. Рубанцова // Вестник Омского университета. – 1998. – Вып. 4. – С. 35–38. – Режим доступа до статті : <http://www.omsu.omskreg.ru/vestnik/articles/y1998-i4/a035/article.html>.
6. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / [по изданию К. Маркс К., Ф. Энгельса] // Избранные произведения : в 3 т. – М. : Политиздат, 1986. – Т. 3. – 639 с.
7. Фридан Б. Загадка женственности / Б. Фридан. – М. : Прогресс, 1994. – 496 с.

В статье исследован феминизм как общественно-политическое движение, цель которого в уничтожении дискриминации женщин; изучаются основные направления феминизма – либерально-реформистский, социалистический, радикальный, социокультурный, марксистский. В исследовании используется объединение гендерных ролей в общественной деятельности.

Ключевые слова: феминизм; гендерология; украинское общество; либерально-реформистский, социалистический, радикальный, социокультурный, марксистский феминизм.